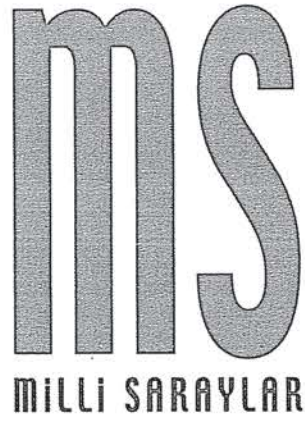




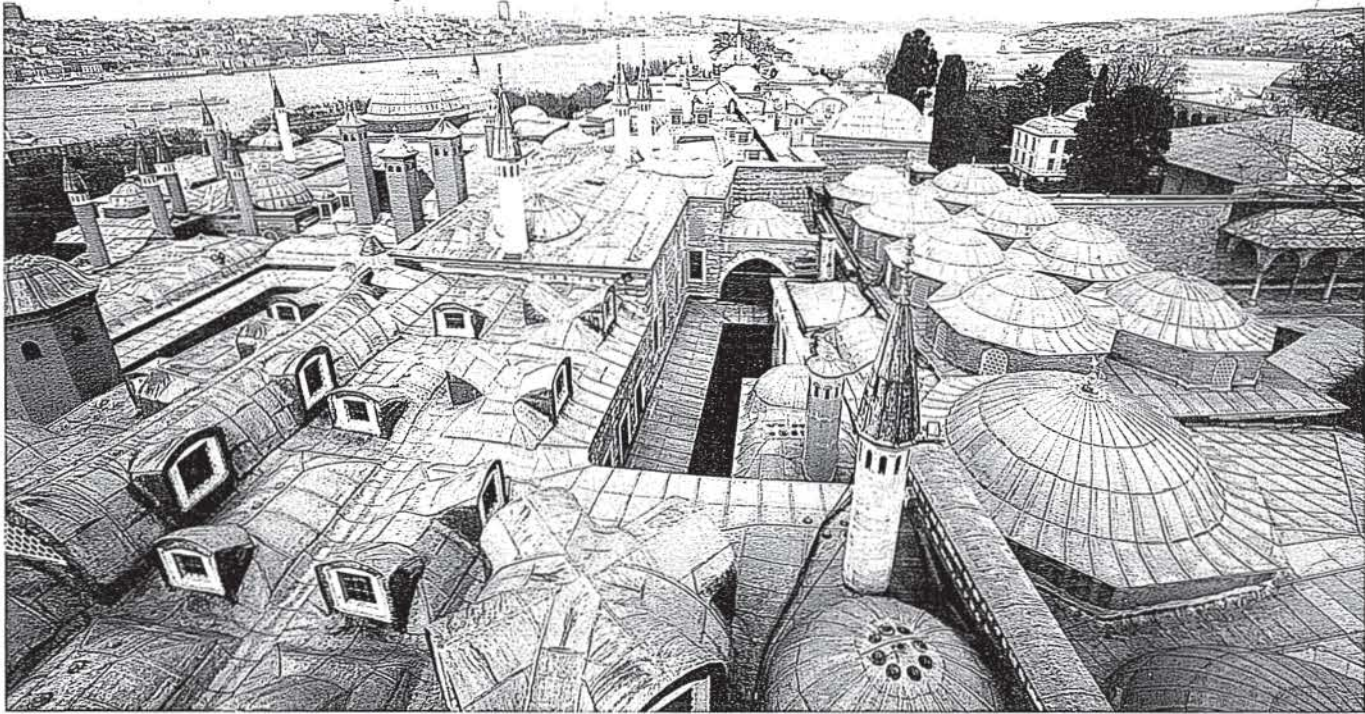
TBMM MİLLÎ SARAYLAR DAİRE BAŞKANLIĞI YAYINI
İSTANBUL 2008

Dolmabahçe Sarayı ve Eski Türk Gelenekleri

19. yüzyılda, Osmanlı dünyasında yaşanan yeniliklerin çoğu, kurumların ve Osmanlı yaşam tarzının Batıya uyarlanması yolunda gelişmiştir. Bu değişimin en anıtsal görüntüsü ise Dolmabahçe Sarayıdır.¹ Farklı dönem mimari üsluplarla geleneksel üslupların birlikte kullanılması sonucu sarayın ilk bakışta verdiği etki ile bir batı sarayı gibi görünürse de aslında tamamen batılı bir saray değildir. Bu konuya derinlemesine baktığımızda yeni saray yapısında Topkapı Sarayı'nda gördüğümüz plan şemasının yanında eski geleneklerin de canlı olarak yaşadığı bir düzenin varlığını izleyebiliyoruz. Aradan geçen zaman içinde devlet sistemindeki değişiklikler ve Batıya eğilim içinde yaratılanlar da bu devrin bir özelliği veya Osmanlı- Batı kültürü sentezi olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Dolmabahçe Sarayı'nda Topkapı Sarayı'ndaki çoğu elemanlar bir veya birkaç bina içine toplanarak tekrarlanmıştır.

19. yüzyılda yapılan reformlar sırasında eski saraylarda bulunan bazı kısımların fonksiyonlarını kaybettiği de göz önünde tutulmalıdır. Osmanlı askeri yapısının değişmesi, devşirme usulünün kalkması, sarayın içinde gençlerin eğitiminin durması, Enderun halkının eski özelliğini kaybetmesi gibi değişiklikler özellikle Enderun'da yaşanmıştır. Topkapı Sarayı'ndaki Birun, Enderun ve Harem artık Dolmabahçe Sarayı'nda Mabeyn ve Harem olarak devam etmektedir ve bunlar esas itibarıyla aynı bina içine yerleştirilmiştir. Mutfak ve benzeri yapılar sarayın ana binalarının hemen yanı başında fakat ayrı binalarda yer almaktadır.

1 Topkapı Sarayı'nın görünümü.





2

2 Saltanat kapısı.

Geçmiş II. Beyazid devrine kadar inen Beşiktaş Sarayı'nın yerine 1843-56 yılları arasında Dolmabahçe Sarayı, zamanın hassa mimarı Karabet Balyan ile onun yardımcısı Nikogos Balyan tarafından inşa edilmiştir. Paris Operası'nın dekoratörü Séchan da sarayın belirli mekânlarının süslemelerini programlamış ve yerli sanatçılar da bunları uygulamışlardır.² III. Ahmed devrinden itibaren gittikçe artarak - başta hükümdarlar olmak üzere Osmanlı toplumunun yüksek tabakası- Batı kültürüne ve özellikle Fransız saraylarına büyük bir hayranlık besliyorlardı. İstanbul'da yapılan köşk ve diğer yapıların, Batı mimarisinin benzerleri olması için Avrupa'dan mimari üzerine kitaplar, Versailles, Fontainebleau, Marly gibi Fransız saraylarının plan ve projeleri getirtilmişti.³ Bununla yetinilmemiş II. Mahmud döneminden itibaren, Paris'te tahsil gördüğünden ve Batı kültürü ile fazla ilişkisi olduğundan, İstanbullu Balyan ailesinin üyelerine, hassa mimarı gibi görevler verilmişti. İşte bu davranış zincirinin bir halkası olarak, Dolmabahçe Sarayı inşaatı Balyanlar'a verilmişti. Kaynağı belirtilmeyen bir bilgiye göre, Dolmabahçe Sarayı'nın inşaatında Miralay Mahmut Bey'de yapının Osmanlı yaşantısına uygunluğunu sağlamakla görevlendirilmişti. Osmanlı toplumu içinde Ermenilerin Osmanlı yaşam biçimine bir Türk'ün yardımı ile yaklaşmaya ihtiyaç göstereceklerini düşünmek yanlış olur. Çünkü Ermeniler Türk yaşam biçimine fevkalade adapte olmuşlardı. Nitekim İstanbul'da Bebek'te, I. Mahmud döneminden günümüze gelmiş olan, bir Ermeni ailesine ait olan *Kavaşyan Evi*'nin incelenmesi bile bu gerçeği ortaya koyar. Tam anlamı ile Türk evi planına göre yapılmış olan evin hala kalıntıları görülebilen selamlığa sahip oluşu bunun bir kanıtıdır. Orduda yapılacak yeniliklere katkıda bulunması için getirilmiş olan Mareşal Moltke'nin anılarını içeren, *Türkiye Mektupları* isimli kitabında Ermenilerin yeme, içme, müzik gibi her çeşit yaşam biçimlerinde Türklerden farklı olmadıklarını anlatır ve hatta "Bunlara Hristiyan Türkler demek daha doğru olur" diyerek gözlemlerinin sonuçlarını ifade eder. Bütün bu noktalar gözönüne alındığında, Miralay Mahmud Bey'in Dolmabahçe Sarayı inşaatındaki rolünün, binanın Osmanlı saray yaşamına uygun olması konusu ile ilgili olabileceğini varsayabiliriz.

Bu bilgilerin ışığında, Dolmabahçe Sarayı'nın mimari ve süsleme özelliğinin üzerimizdeki etkisini bir yana bırakıp, yapı ve yaşamın getirdiği değişikliklere de bakarak, Dolmabahçe Sarayı'nın daha derinlemesine incelemesini yapalım.

Dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türk saray geleneğinin en eski kaynaklarına inildiğinde, ana ilkelerden birinin sarayın hükümdar ve ailesinin ikametgâhı olması yanında, dev-

letin idare merkezi olduğu görülür.⁴ Bu sistem Dolmabahçe Sarayı'na gelinceye kadar kesintisiz devam etmiştir. Edirne Sarayı ve Topkapı Sarayı'nda, bir eksen üzerine dizilmiş kapılarla birbirine açılan avlular etrafında mekânların sıralanmasına dayanan bir düzen vardır. İlk iki avlu ve etrafındaki yapılar devlet işleri ile ilgili dış bölümlerdir.

Dolmabahçe Sarayı'nda görevli olarak çalışmış olan Halit Ziya Uşaklıgil, Mabeyn ve Harem'i şöyle tasvir eder:

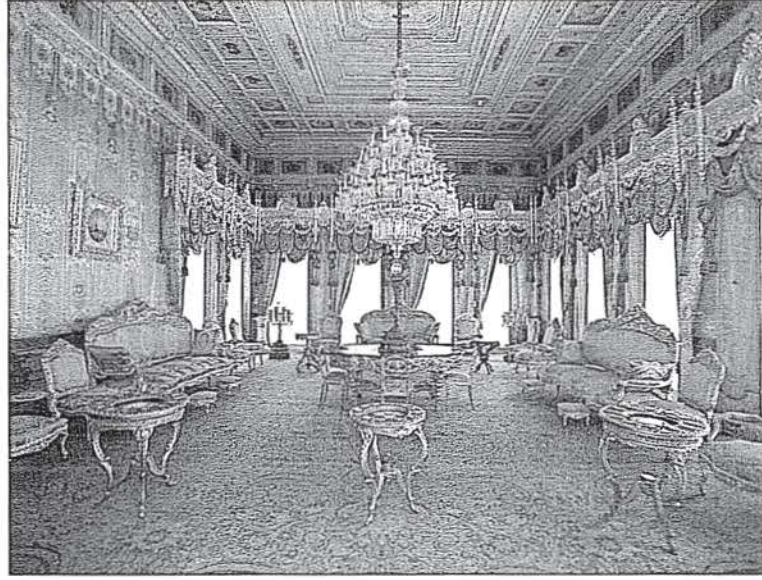
"... Mabeyn'den maksat büyük binek merdivenlerinden ve Muayede Salonları'ndan sonra başlayıp aynı cephe ve üslupta saraya bağlı olan ve Veliahda ve ondan sonraki Şehzadeye ayrılan iki büyük daireye kadar uzardı. Harem-i Hümayûn asıl Hünkâr'ın doğrudan doğruya kendi şahsına ve yakınlarına mahsus olan daire demektir. Yakınları denirken kendisine evlad vermiş olan karıları ve onların çocukları düşünülmemelidir. Bunlar, aksine yakın olmaktan çok uzak idiler ve onun içindir ki kendilerine asıl Harem-i Hümayûn kısmından başlayarak cadde tarafına doğru sıralanan ve dıştan görünmeyen her biri ayrı ayrı bir saray ta'mim ve temizlemiş oldu."⁵

Deniz kıyısı boyunca uzanan bu kütesel binada, yukarıda söylediğimiz gibi mekân gelişmesi cami tarafındaki girişten başlayarak düzenlenmiştir. Kapılar aynı eksen üzerine dizilerek sıralanmıştır. Burada alışılmışın dışında cadde tarafına, törenlerde kullanılmak üzere *Saltanat Kapısı* denen son derece gösterişli bir kapının yapılmış olmasıdır. Saltanat kapısı hariç bu bir eksen üzerinde gelişme gösteren Topkapı Sarayı ile ilişkisine bakarken, her iki sarayın da tepeden görünüşünü karşılaştıracak olursak Topkapı Sarayı binalarının pek azı hariç neredeyse hepsinin kubbe ile örtülü oluşuna karşılık Dolmabahçe Sarayı'nda kubbemsi tonoz örtüler vardır ama gerçek kubbe yoktur. Dolmabahçe Sarayı'nı Batı saraylarına benzetmek isteyen mimarlar, çatının örtüsüne gelince alışılmışın dışına çıkamamışlar ve tüm sarayı kuruşun ile kaplamışlardır.

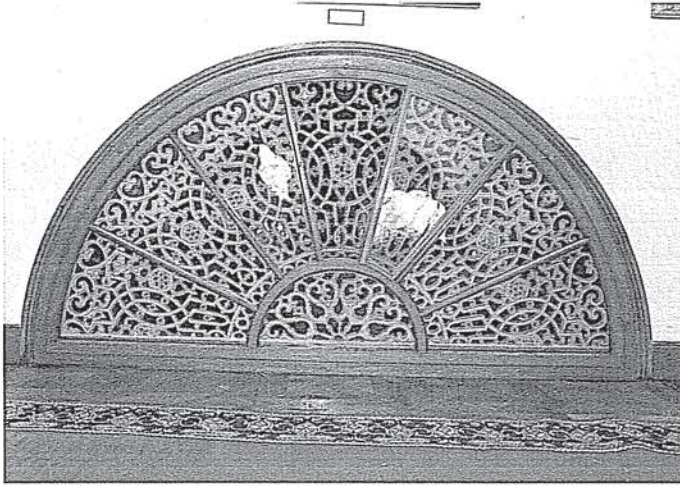
Sarayın planında, daha önceki Osmanlı saraylarında olduğu gibi, devlet işlerinin yürütüldüğü dış kısımdan itibaren daha özel bölümlere doğru sıralama yapıldığı izlenir. Güney yönünden, saat kulesi tarafından girişin ulaştırdığı bölümler, yani Mabeyn, Sultan'ın resmi devlet işlerini idare ettiği, nazırlarla, Sadrazamla görüştüğü, sefirlerin geldiğinde bekleyecekleri mekânlardır ve bunlar sarayın en gösterişli salonlarıdır. Sefirlerin kabul salonu Topkapı Sarayı'ndaki Arz Odası'nın görevini üstleniyordu. Topkapı Sarayı'nın tahta çıkış ve bayramlaşma gibi törenlerinin yapıldığı ve tahtın konduğu Bab-üs Saade önünden yerini Dolmabahçe Sarayı'nda Muayede, yani Bayramlaşma Salonu almıştır.⁶ Böylece açık hava törenleri kapalı yere alınıyordu. Dolmabahçe Sarayı'nda Muayede Salonu, büyük bir kubbe ile örtülü muhteşem bir salondur.

Topkapı Sarayı'nda Harem dairesi içindeki Hünkâr Sofası da, içinde Harem toplantılarının ve törenlerinin yapıldığı yerdir. Bu toplantılar veya törenler müzikli olduğunda salonun Haliç'e bakan tarafındaki sekinin üst kısmındaki şirvanda müzisyenler yer alırdı. Müzisyenler buraya bir ayna arkasına saklanmış merdivenlerden çıkarlardı. Dolmabahçe Sarayı'ndaki müzisyenler galerisi büyük Muayede Salonu'nun balkonlarının bir bölümüdür. Bu balkonların bir kısmı da törenleri izlemeye gelen yabancı diplomatlara ayrılırdı. Deniz tarafında ikinci katta hareme giden koridorun duvarında kafes görevini gören demir şebekeli pencereler açılmıştır. Harem kadınları bu pencerelerden aşağıdaki törenleri izleyebiliyorlardı.

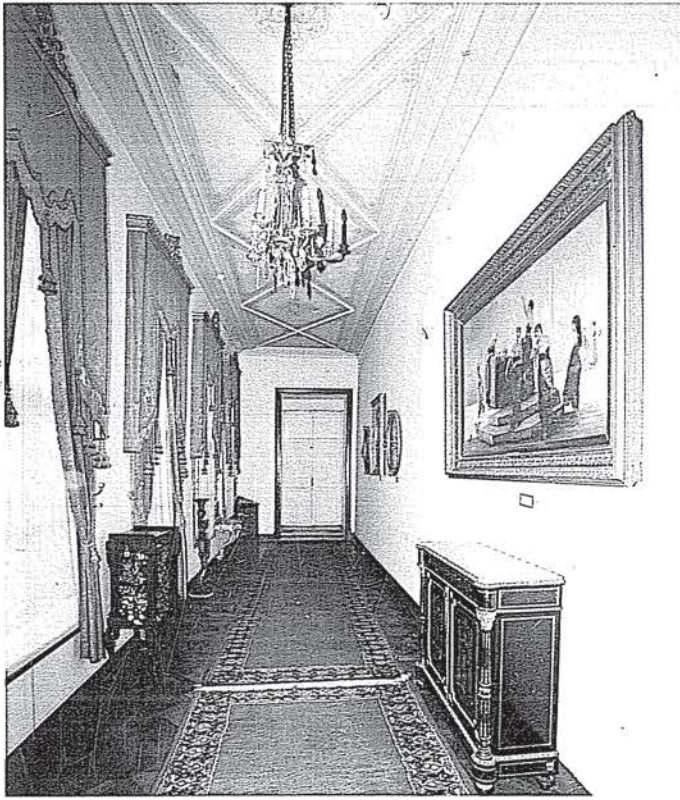
Muayede Salonu'nu izleyen Harem dairesine ikinci kat seviyesinde, Mabeyn ve Harem arasında uzun koridor götürür. Yol, Harem'in demir kapılarına kadar uzanır. Bu demir kapılar, diğer Harem kapıları gibi geleneksel kurallara göre açılıp kapanırdı. Mabeyn'de nö-



3 Süfere Salonu elçi kabul odası.



4



5

4 Muayede Salonu galeri pencereleri.

5 Harem geçiş koridoru.

6 Harem bahçesi'nin genel görünümü.

7 Harem bahçesi Kadın Efendi dairesi.

8 Veliahd Dairesi'nin Kadın Efendi dairesine bakan cephesi.

bet tutan musahip bu kapıyı anahtarı ile açar, yola girince tekrar içerden kilitler, bir hayli yürünüp Harem tarafından ikinci kapıya varılınca, musahip buna yumruğu veya elindeki anahtarlarla vurur, içerden Harem nöbetini tutan musahip kapıyı açardı. Gelenleri içeri aldıktan sonra gümüş fenerlerin ışığında ilerlenirdi.⁷

Harem, içinde yaşayan saraylıların rütbelerine göre ayrı ayrı birimler oluşturan daireler halindeydi. Sarayın deniz kıyısı boyunca uzanan bütünü içinde, Karadeniz tarafında kalan Harem bölümü, ihtiyacı karşılayacak büyüklükte olmadığından, binanın ucundan geriye, kara tarafına uzanan bir kanatla genişletilmiştir. Böylece kalabalık Harem halkının çoğunluğu yabancı gözlerden uzak, daha kapalı bir yere alınmış ve eski geleneklere uyulmuştur. Kara tarafında gözlerden uzak Harem'in bahçesi de ayrıydı. Bu kapalı yüksek duvarlarla desteklendiği gibi hemen yanı başındaki Veliahd Dairesi'nin Harem'e bakan cephesindeki pencerelerin kör yapılması ile de kapalılık tam olarak temin edilmiş oluyordu. Böylece mimari bütünlük de bozulmuyordu. Burada Veliahd Dairesi'nin saray kompleksi içinde fakat ayrı bir bina olarak yapılmış olması da geleneklere uyulması bakımından dikkat çekicidir.

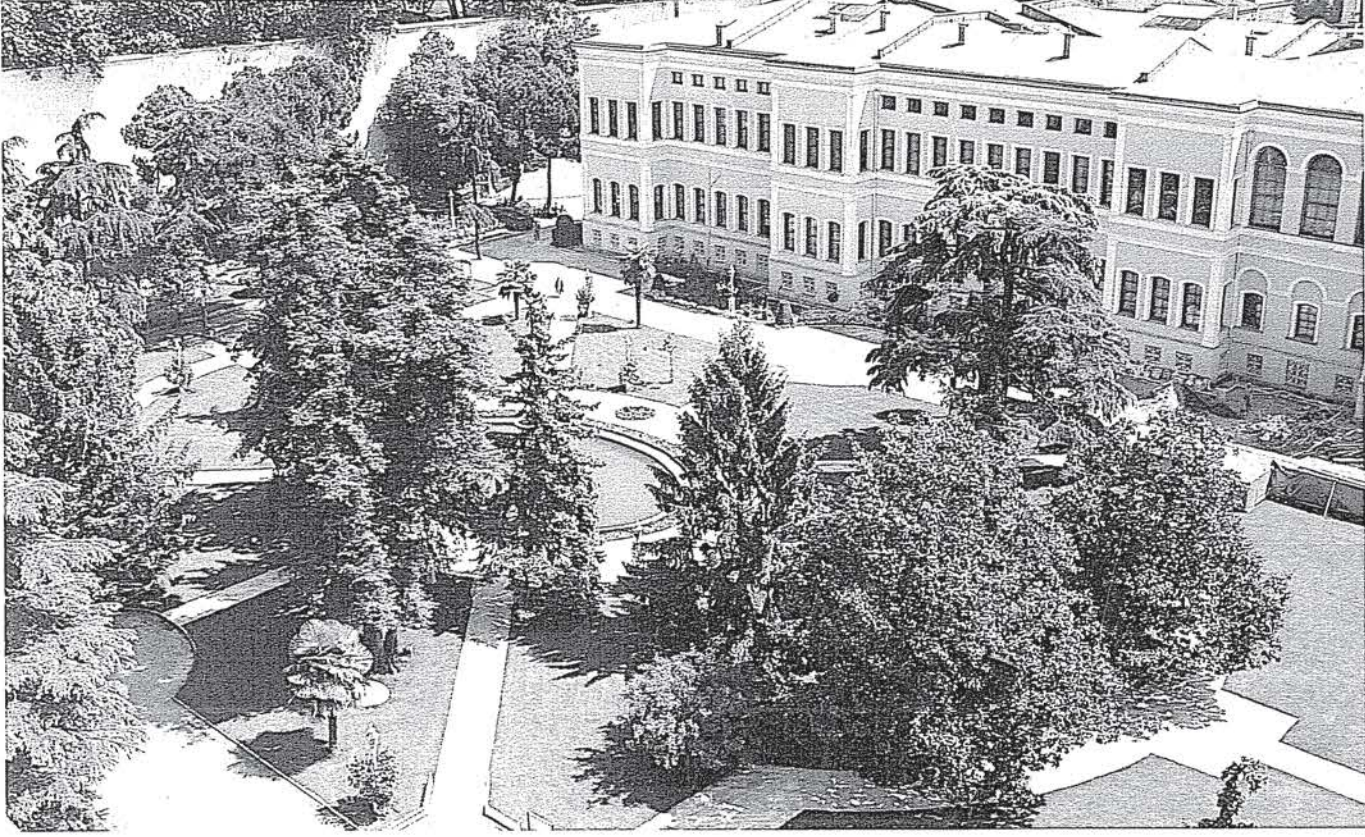
Harem'in durumu Dolmabahçe Sarayı'na iki ayrı yüz kazandırmıştır. Deniz tarafından tam bir Batı sarayı görünümü; kara tarafından ise Topkapı Sarayı'nda olduğu gibi yüksek duvarlarla bölümlere ayrılmış Harem bahçeleri ile tam bir Osmanlı sarayıdır. Yol boyunca uzanan bu yüksek duvarlar birbirinden üç metre kadar uzakta ve birbirine yer yer demir atkılarla bağlanarak daha sağlam ayakta durabilecek şekilde kuvvetlendirilmişlerdir. Harem bahçesi bölümü ise ayrıca daha da yüksek yapılmıştır.

Mabeyn, Muayede Salonu ve Harem'den oluşan kütleli tek bir yapı etrafında, sarayın diğer binaları bulunmaktadır. Bunların düzeni de Topkapı Sarayı'ndakinden pek farklı değildir. Göçebelikten yerleşme düzenine geçen Türklerin saraylarının ayrılmaz bir parçası olan kule, Türk Saray mimarisi geleneklerinden bir başka özelliktir.

Topkapı Sarayı'nda *Adalet Kulesi* adını alan bir kule-köşk halinde karşımıza çıkarken Dolmabahçe Sarayı'nda, bu eleman Saat Kulesi olarak, Batı zevkine daha uygun görülerek saray kapısının dışına alınmıştır. Böylece Doğu ve Batı arasında bir çeşit uyum sağlanmıştır.

Eski Türklerin *Kalık* adı verdikleri *Çatılı Köşk*'ün bir yüksek kaide veya sur duvarı üzerine oturtularak yapılan örneklerinden biri 12. yüzyıla ait Konya'daki *Kılıç Arslan Köşkü*'dür. Daha sonraki Topkapı Sarayı'nın II. Mahmud dönemine ait *Alay Köşkü*⁸ ve Dolmabahçe Sarayı'nın *Camlı Köşk*'ü, bu geleneğin devamlarıdır. Uygur metinlerinden anlaşıldığı gibi Türk Beyleri ve hatunları yazın surların üstündeki dört yöne açık *Kalık*'ta oturur ve şehir sokaklarını görebilirlerdi.⁹ IV. Murad'ın ordu esnafı alayını Alay Köşkü'nden seyrettiğini biliyoruz. Sultan Abdülaziz'in halka baktığı Camlı Köşk ile de işte bu eski geleneği sürdürmüşlerdir. Bu arada halk arasında uzun zaman anlatılagelmiş bir olayı Uşaklıgil *Saray ve Ötesi* adlı eserinde şöyle anlatmaktadır:

“... Camlı Köşk diye uzaktan başımı kaldırdıkça görüp tanıdığım bu garip bina yaması, Bir köşk ismine şayan olmaktan ziyade bana daima bir kış bahçesinin fena yapılmış bir cammakan tesirini yapmıştı. Koltuk Kapısı diye tanıtıldığına sonradan vakıf olduğum bu saray



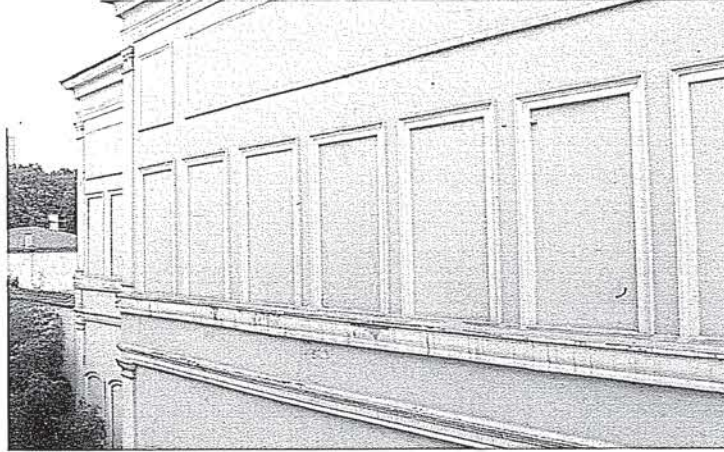
6

giriş yerini burada kendi kendime keşf edemezdim. Se-
fil ve mülevves halinden utanmış da saklanmış gibiydi.

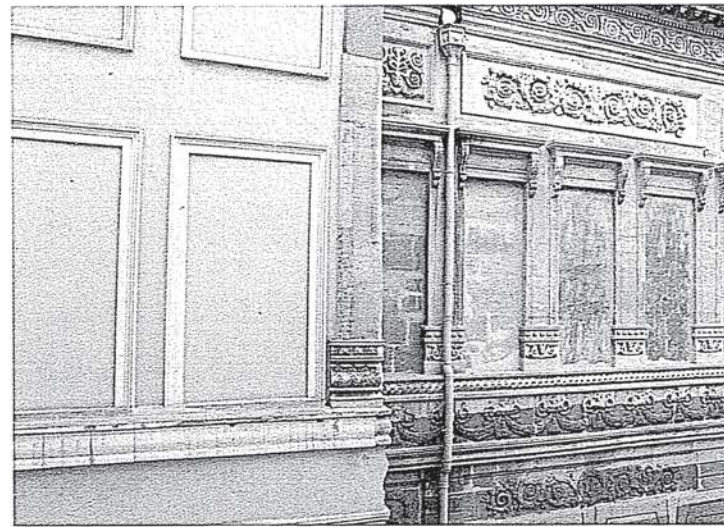
Camlı Köşk'e dair işitilmiş rivayetlerden birini ta-
hattur ediyorum. Abdülaziz arasıra Saray'ın şehir ha-
yatına karşı takılmış gözlükleri mesabesinde olan bir
kaç dakikasını camların önüne dikilerek sokağa bak-
makla geçirirmiş. Bir gün yine böyle bakarken aşağı-
da, sokakta sehpasına tablasına koyarak müşteri bekle-
yen bir simitçi görmüş. Onun pejmürde kıyafetine,
soluk fesile yemenisine, ayaklarındaki yırtık çarıkları-
na bakarak, dönmüş, etrafında halka çeviren mabeyn-
cilerine gür sesiyle: 'Gel!' demiş ve onları camın önü-
ne çekip simitçiyi göstererek: 'Millet!... Millet dedik-
leri işte şu herif değil mi? Demiş. Doğru mudur, icad
mıdır bilmiyorum fakat...' ¹⁰

Uzun bir koridorla ana binaya bağlanan kapalı sa-
lonu ve tamamen camdan oluşan bir kış bahçesi tar-
zındaki salonu ile iki bölümden oluşuyordu. Bu kış
bahçesi ve Alay Köşkü koridorunun bahçeye bakan ta-
rafındaki kuşluklar konusuna da değinmek gerekir.
Aynı tarihlerde Avrupa saraylarında da böyle kuşluklar
çok moda olmakla beraber, kuş ve başka hayvanları sa-
raylarda bulundurmanın tamamen yepyeni, ithal bir
moda olmadığını da biliyoruz; çok eski tarihlerden be-
ri Topkapı Sarayı'nda da çeşitli hayvanlar bulunuyor,
bunlara özenle bakılıyordu.

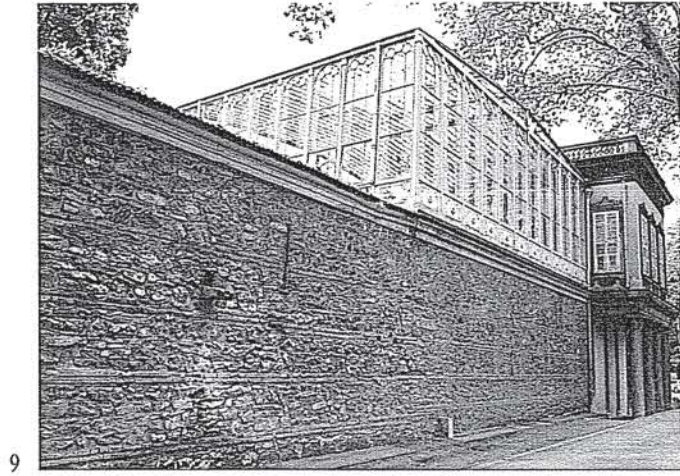
Dolmabahçe Sarayı'nın hemen Mabeyn kapısı ya-
kınında Sultan Abdülmecid'in annesi Bezm-i Âlem



7



8



9



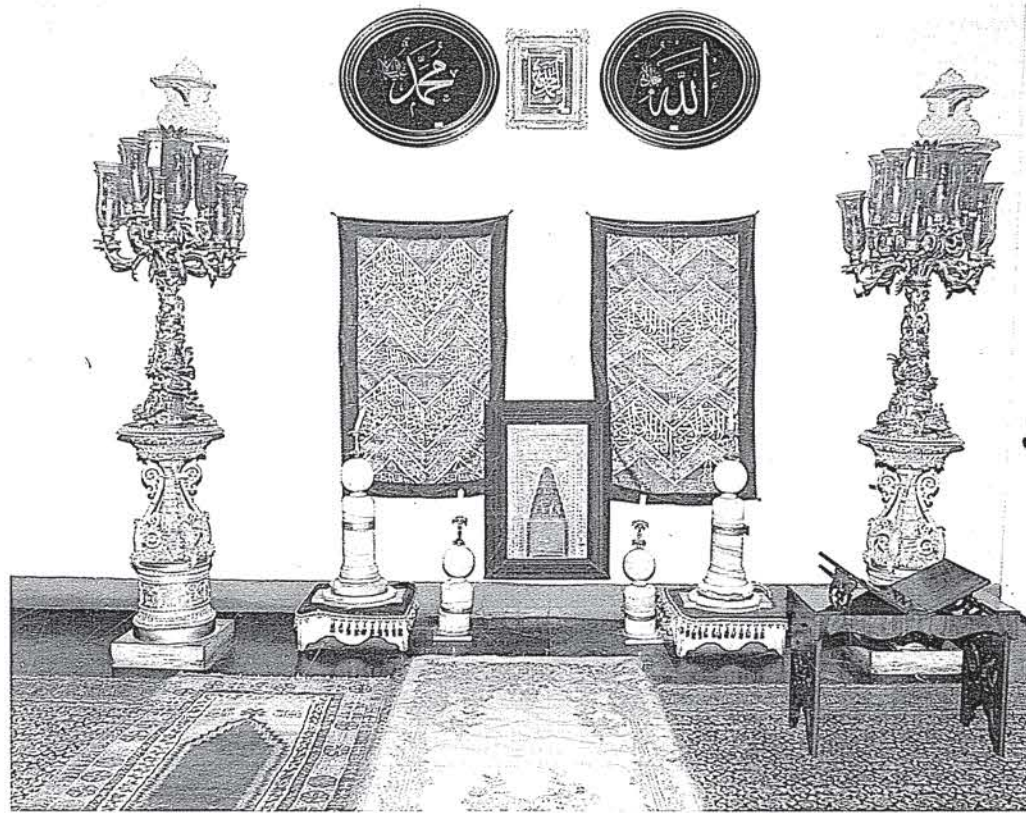
10

9 Camlı Köşk'ün dışardan görünümü.

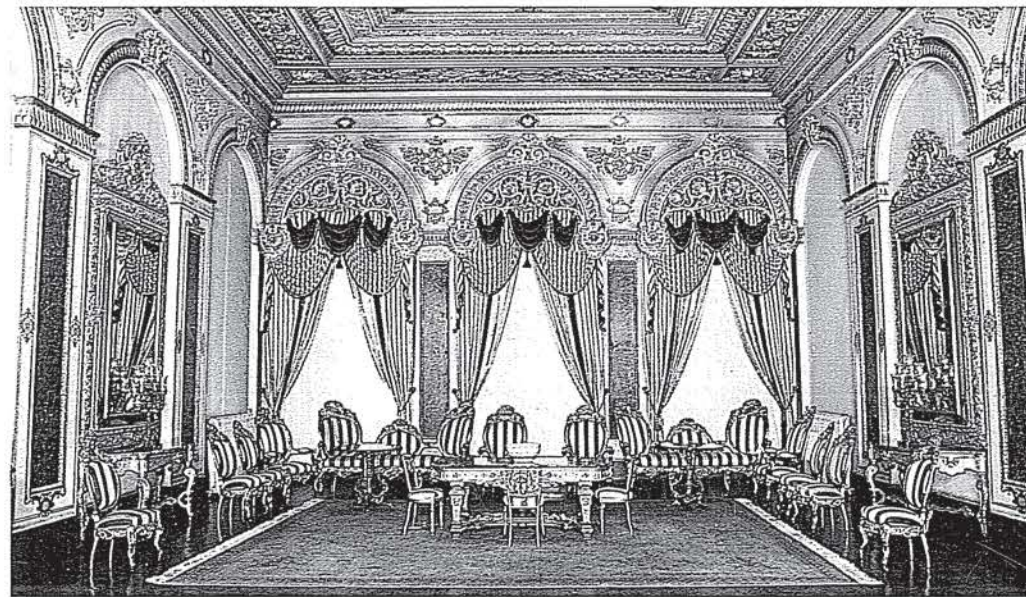
10 Camlı Köşk'ün kuşluk
bahçesinden görünümü.

11 Mescit.

12 Zülveçeyn Salonu.



11



12

Valide Sultan'ın yaptırmış olduğu bir caminin bulunuşunu sarayın duvarları içerisindeki binolar arasında bir başka cami veya mescidin yapılmamış olması için bir sebep olarak görmüyoruz. Çünkü cami H. 1270/M. 1853'de yani daha sonra inşa edilmiştir.¹¹

Dolmabahçe Sarayı içinde bahçe tarafındaki bir oda, minik bir çini mihrap, iki yanında mumları, vaiz kürsüsü ile namaz odası olarak düzenlenmiştir. Bunun yapılabilmesi tabiidir ki burasının Kâbe yönüne uygunluğu ile mümkün olabilmıştır. Camilerde mihrabın iki yanında görmeye alışık olduğumuz geleneksel şamdan ve mumların yanında Avrupa saraylarından çıkma gibi görünen yüksek, ayaklı avizeleri ile bu namaz odası, tam olarak şimdilik bilmediğimiz bir tarihte hazırlanıp mabeyn halkının hizmetine sunulmuştur.

Böyle bir odanın kaçınılmaz bir ihtiyaç olduğu göz önünde tutulduğunda sarayın inşaatıyla yaşıt olabileceği akla gelirse de, camiye ait bütün elemanların sonradan konmuş oldukları düşünüldüğünde, en azından ihtiyaç görüldüğünde hemen inşaattan sonra hazırlandığı ihtimali kabul edilebilir. Ancak Haluk Şehsuvaroğlu *Tarihi Odalar* adlı eserinde hilafete seçilen Abdülmecid Efendi'nin Dolmabahçe Sarayı'nda yaptırdığı değişiklikleri anlatır ve iç mabeynin büyük odasını kendisine yazı odası olarak tanzim ettiğini, eski küçük yazı odasını da namaz odası yaptığını kaynak göstermeden bildirir.¹² Durum ne olursa olsun Namaz Odası'nın tanzimi ile sarayın eksik olan bir ihtiyacı karşılanmış oluyordu.

Saray'da ibadet ile sözlerimize Ramazan ayı boyunca kılınan Teravîh namazı konusu ile devam edelim: Ancak bir mescit büyüklüğünde olan Namaz Odası, Teravîh namazı için yeterli büyüklükte değildi. Bunun için ayrıca Harem halkının bayramlaşmalarında, nişan-düğün gibi birçok törenlerde, Ramazan ayı boyunca Huzur derslerinde ve bunun gibi toplantılarda, hem kara tarafına penceresi hem de deniz tarafına penceresi olduğundan iki cepheli anlamında, Zülvecheyn ismi verilen salon kullanılıyordu. Bu salon Topkapı Sarayı Harem dairesindeki Hünkâr sofası gibi birçok fonksiyonu yüklenmişti.

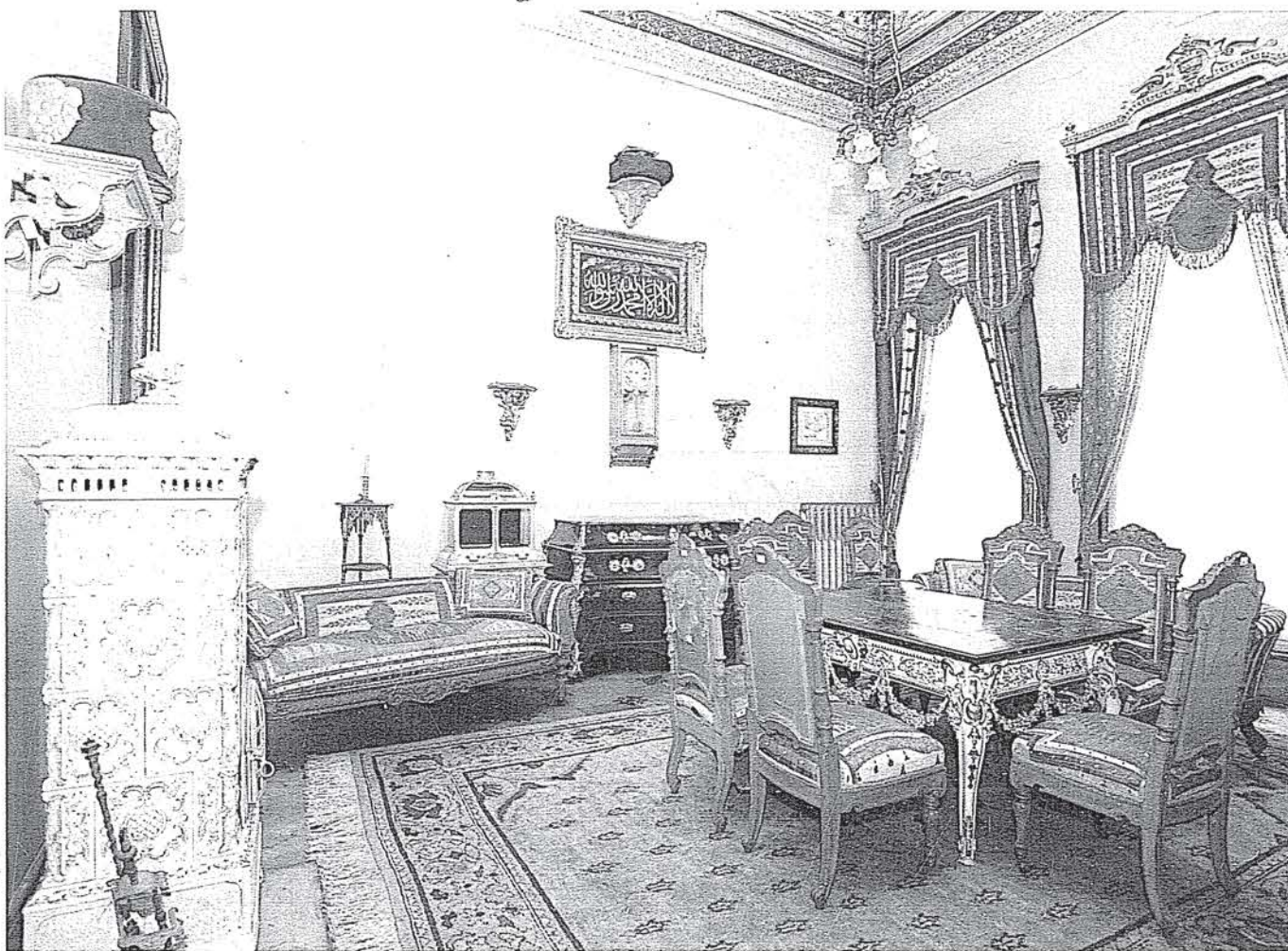
Zülvecheyne Ramazan'da seccadeler serilir, Harem-i Hümayûn'dan gelen kadınlar için salonu ikiye bölecek kafesli paravanlar getirilip sıralanırdı, böylece kadınların da teravîh namazlarına katılabilecekleri özel bir yer hazırlanmış olurdu.¹³

Topkapı Sarayı'nda da buna benzer uygulama, bugün kütüphane deposu olarak kullanılan Ağalar Camii'nin kibleinin aksi yönündeki duvarına bitişik olan Harem Camii'nde görülür. Bu duvara açılmış olan pencerelerle cami arasında bağlantı kurularak ibadet edilirdi. Bu özellik de Dolmabahçe Sarayı'nın eski gelenekleri yeni çözümlerle nasıl sürdürdüğünü gösterir.

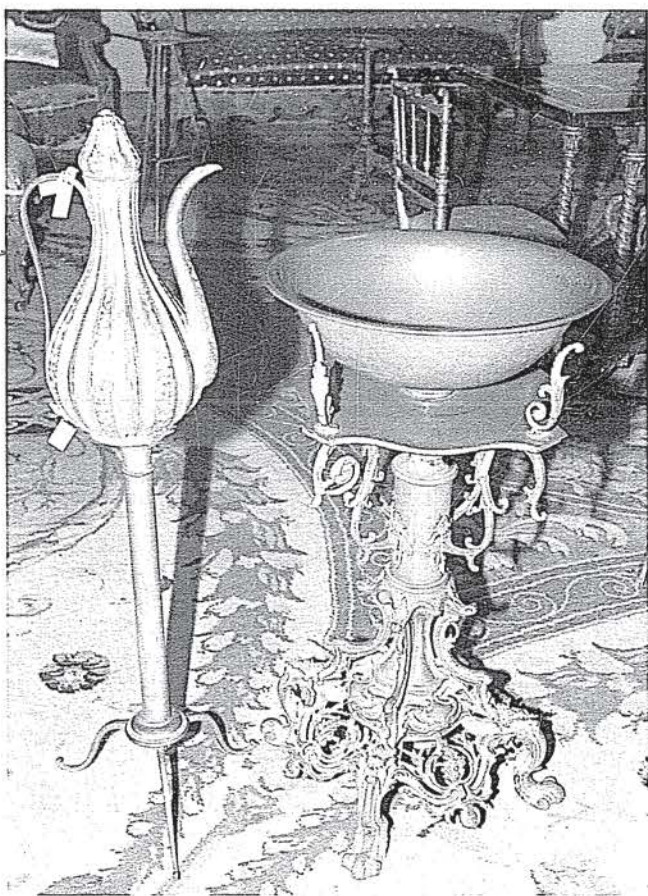
Üst katta, Namaz Odası'nın yanında Mabeyn tarafında olan Sakal-ı Şerif Odası'nda Sakal-ı Şerif bir kutu içinde duvardaki yüksek rafta saklanmaktadır. Duvarlarda asılı kavukluk tarzı raflarda da sürahiler içinde zezem suyu bulunur. Koltuk ve kanepe ile Batı tarzında döşenmiş olan odada bulunan leğen-ibrik'in varlığı, eski usulde oturarak el yıkama ve abdest alınması geleneğinin sürdürüldüğünü göstermektedir. Sedir ve minderde otururken kullanmaya uygun olan leğen-ibrik, yeni oturma usulü terkedilmemiş fakat koltuk veya kanapede oturanın rahat kullanabilmesi için, yeni tarza adaptasyonu yapılarak, leğen-ibrik ayaklarla yükseltilmiştir.

Eski geleneklerin yeni mobilyalarla bağdaştırıldığı ders odası, eğitimdeki Doğu ve Batı kültürünün biraraya getirilişini kendi bünyesinde yansıtır. Burada modern eşyalar; koltuklar, kanepeler, masalar, yazı masaları vardır, fakat bunların yanında dini derslerde kullanılmaya uygun eşyalar da bulunur. Şam işi kafesli bölmeler herhalde, erkek öğretmenleri kız öğrencilerden ayırmak amacı ile getirilmiş olmalıdır. Burası bir yandan Kur'an, Arap ve Fars dili ve edebiyatı, tarih, hesap; bir yandan da Fransızca gibi Batı kültürüne yönelik derslerin verildiği bir ders odasıydı.¹⁴

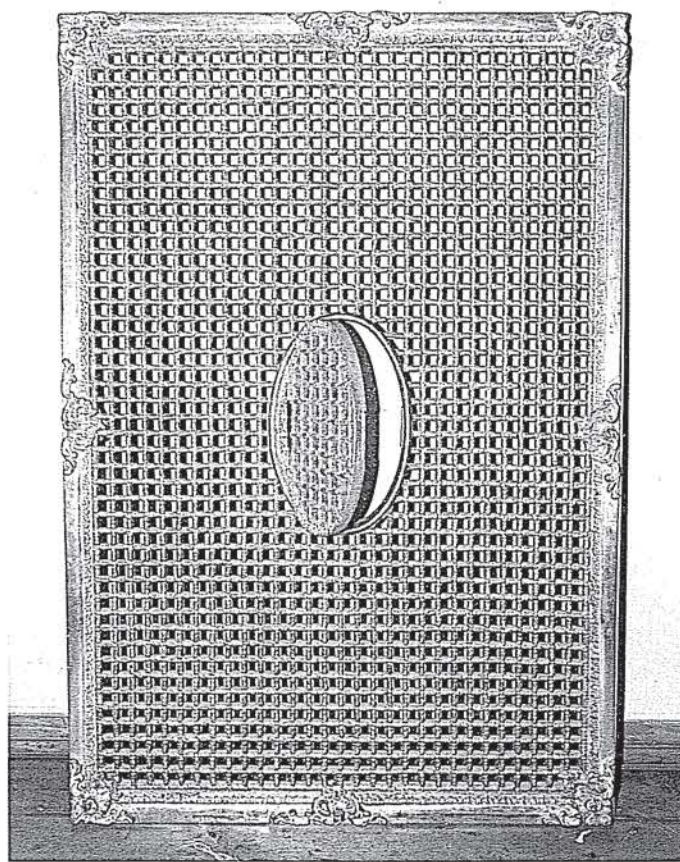
Sarayın derinliklerinde, haremde bir köşesinde herhangi bir yere bağlı olmadan bir köşede duran altın yaldızlı pencere kafesi, nikâhtan önce kızların, nikâh törenlerinde onların yerinde bulunacak erkeklere, kendisini temsil etmesi için vekâlet vermelerinde kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir. İstenilen yere götürülebilen altın yaldızlı kafesin başka hiçbir yerde ikinci bir örneği yoktur. Dış mekân hava şartlarına karşı uygun olmayan bu kafesin her-



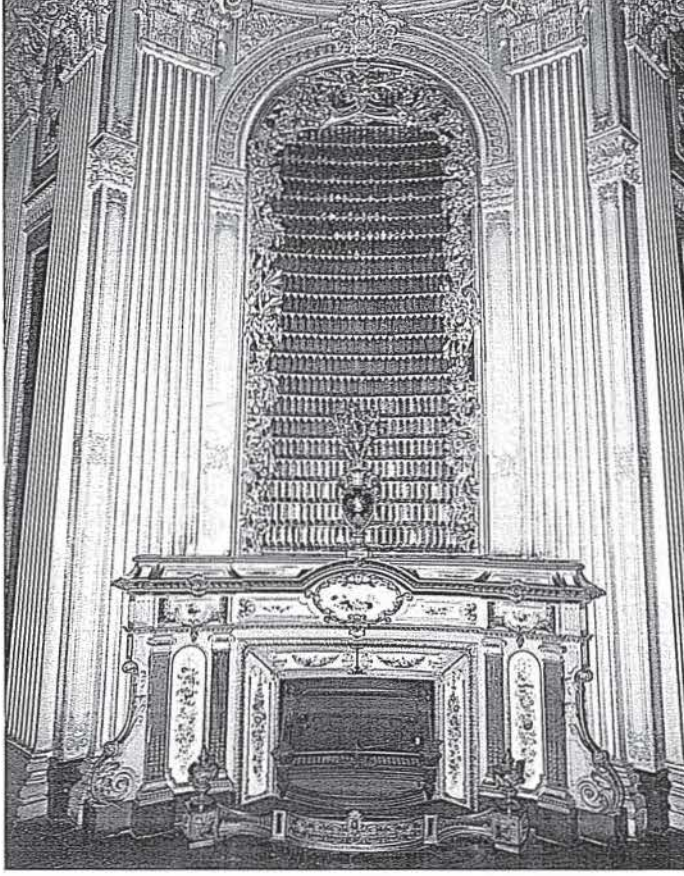
13



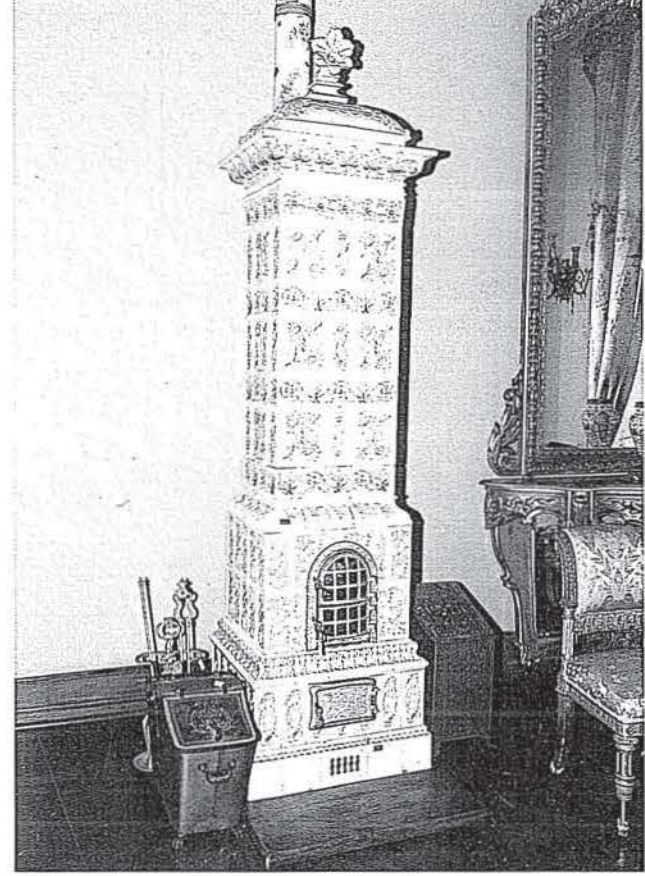
14



15



16

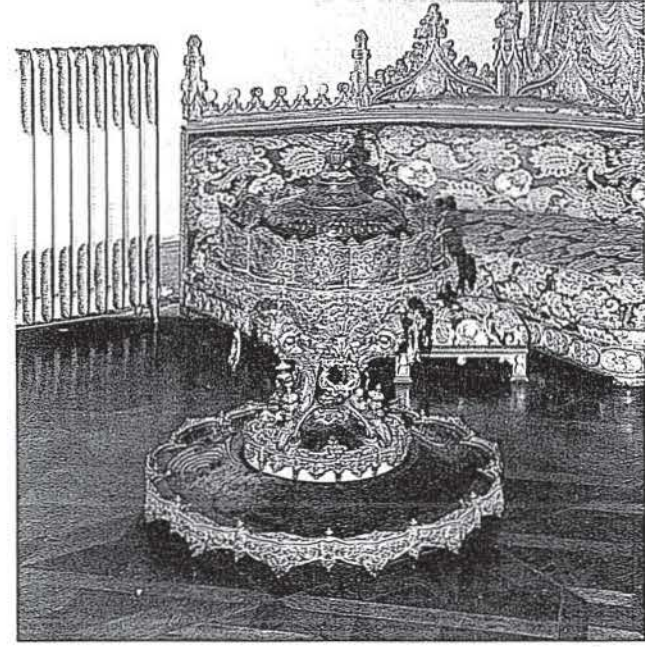


17

hangi bir pencereye uyabilecek çerçevesi yoktur. Alışılmış pencere boyutlarına uymamaktadır. Ortasında ve gerektiğinde açılabilen, oval, minik kafesli bir penceresi, etrafında ise resim çerçevesini andıran bir çerçevesi vardır.

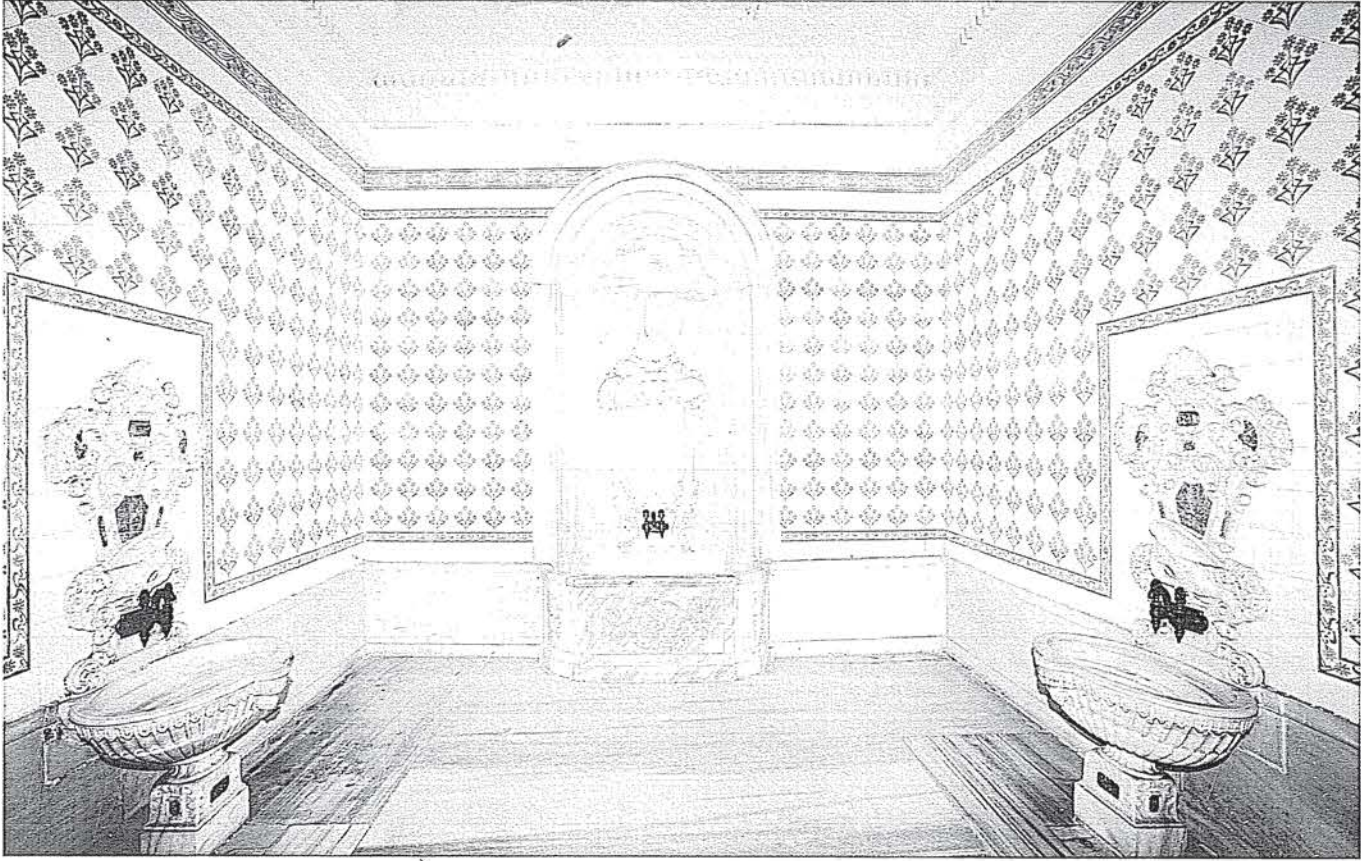
Bu odalarda Mabeyn'deki gibi gösterişli şöminelere rastlanmaz. Onun yerine mangallarla ısındığını görüyoruz. Ayrıca büyük salonlarda birçok yerlerde duvarlarda veya eşyalar üzerinde adeta birer kimlik gösterisi gibi tuğralara rastlanır. Ayna tepeleri gibi eşyalara Osmanlılığın bir simgesi olarak hilal yerleştirilmiştir. Bunların yabancılar tarafından Osmanlı pazarı için özel olarak üretilmiş olabileceklerini de göz önünde tutmak gerekir. Her ne hal ise burada Osmanlılığın vurgulandığı gerçektir.

Doğu ve Batı'yı birleştiren özelliği, Dolmabahçe Sarayı'nın Hünkâr Hamamı ve Harem'deki Çinili Hamam'ında da buluyoruz. Hamamlar gerek planları ve kurnaları, gerekse tepeden aydınlatmaları yönünden tam bir Türk hamamı özelliğini taşır. Her ikisinde de geleneksel tepeden aydınlatma sistemi yapılmıştır. Hünkâr Hamamı'ndaki tepeden aydınlatmada fil gözü aydınlatma yerine ışık yepyeni madeni ajurların kıvrımlı deseni arasından geçer. Bu sistem hamamın içini yeterince aydınlatmış halde hamamın denize bakan cephesinde, sarayın cephe mimarisi bütünlüğü içinde pencereler de bulunur. Bu şekilde hamama pencere açılması, Türk hamamına tamamen ters düşüyordu. Aydınlatma açısında da bunlara hiç gerek yoktur; ancak sarayın mimari cephe düzeni bozulmasın diye bu pencerelere yer verilmiştir. İşe ters tarafından bakıldığında da bu pencereler olduktan sonra tepeden aydınlatmaya gerek olmadığı halde eski gelenek tamamen terk edilmemiş yeni bir biçimde korunmuş demek gerekir. Nitekim hamamın diğer mekânında fil gözleri vardır. Hamamın yı-



18

- 13 Sakal-ı Şerif odası.
- 14 Leğen ve ibrik.
- 15 Harem'den kafes.
- 16 Şömine.
- 17 Soba.
- 18 Mangal



19

- 19 Harem Çinili Hamam.
- 20 Hünkâr Hamamı
- filgözü tavan örtüsü.
- 21 Hünkâr Hamamı.

kanma mekânı ile soyunma odası arasındaki duvarında, kapının hemen yanında açılmış olan küçük pencereler ise, hamamın bütünü içinde çok iyi yer bulmuştur. İçine konan lamba ile iki tarafı da aydınlatıldığı gibi, Padişahın emniyeti bakımından da içerisinin görülebilmesini sağlıyordu. Topkapı Sarayı'nın Harem Dairesi'nde bu çeşit ara pencerelerin daha birçok örnekleri vardır.

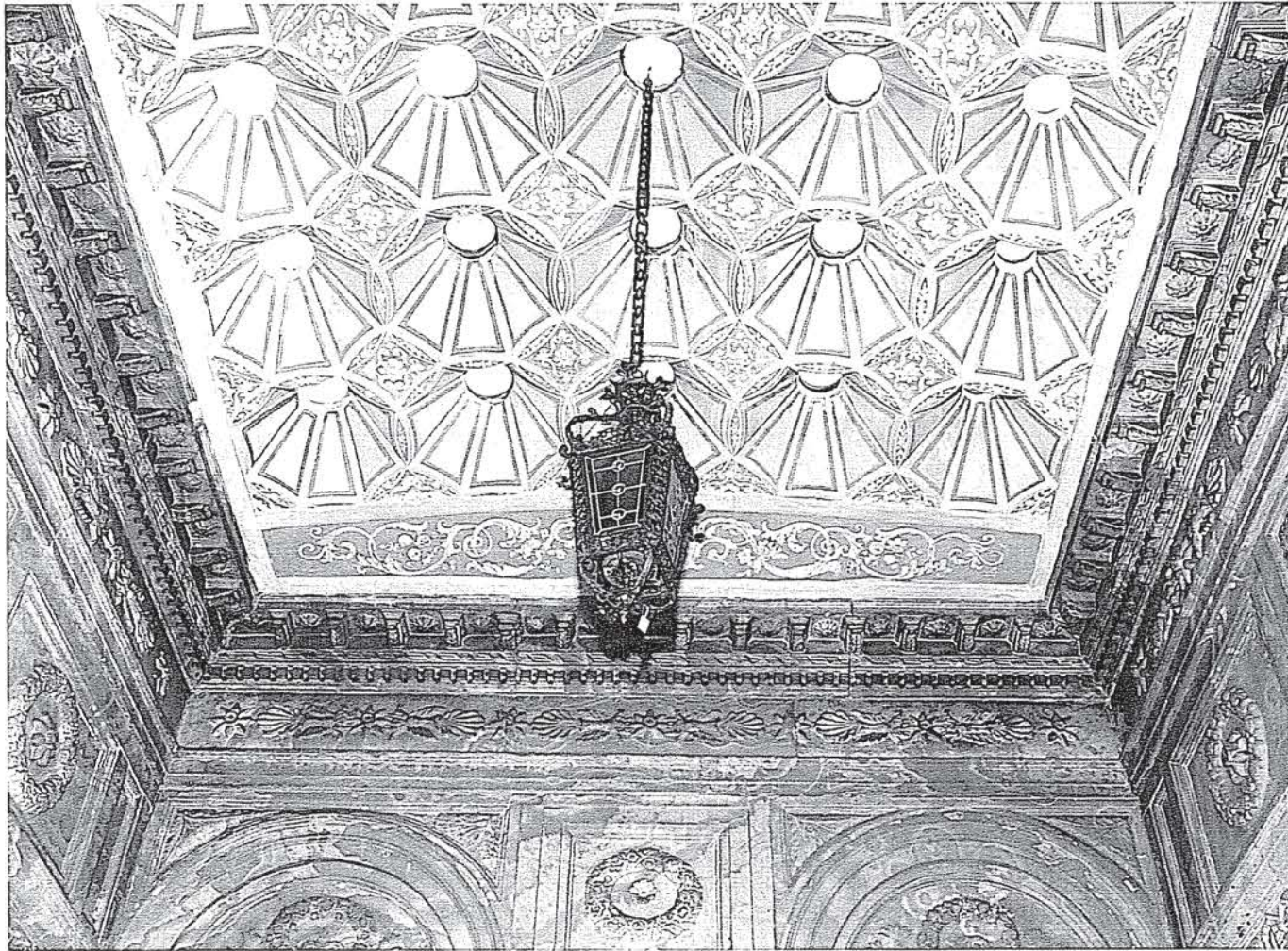
Hünkâr Hamamı'nın duvarları sarımsı renkte mermer ile kaplıdır. Damarlarının yarattığı doğal desen bakımından son derece gösterişli olan mermere ayrıca zengin bir kabartma ile süslenmiştir. Topkapı Sarayı'ndaki hamamlar veya diğer hamam kapılarındakilerde olduğu gibi Dolmabahçe Sarayı hamam kapılarının üzeri çıtalarla tutturulmuş kırmızı çuha kaplı oluşu ile de gelenekleri sürdürmektedir.

Harem'deki hamamın duvarları Avrupa çinisiyle kaplı olmasına rağmen geleneksel kurnalara sahip oluşu ve fil gözleriyle tepeden aydınlatılması yönünden geleneksel görüntü daha kuvvetlidir. Çinili Hamam, Harem bahçesi tarafındadır. Bunun yalnız soyunma odasında dışardan içerisi görünmediğinden duvarda içeriye aydınlatan pencereler vardır. Bu oda, üzerine oturup dinlenen, giyinilip soyunulan minderleriyle, mangal ile ısıtılmasıyla geleneksel bir odanın da örneğidir.

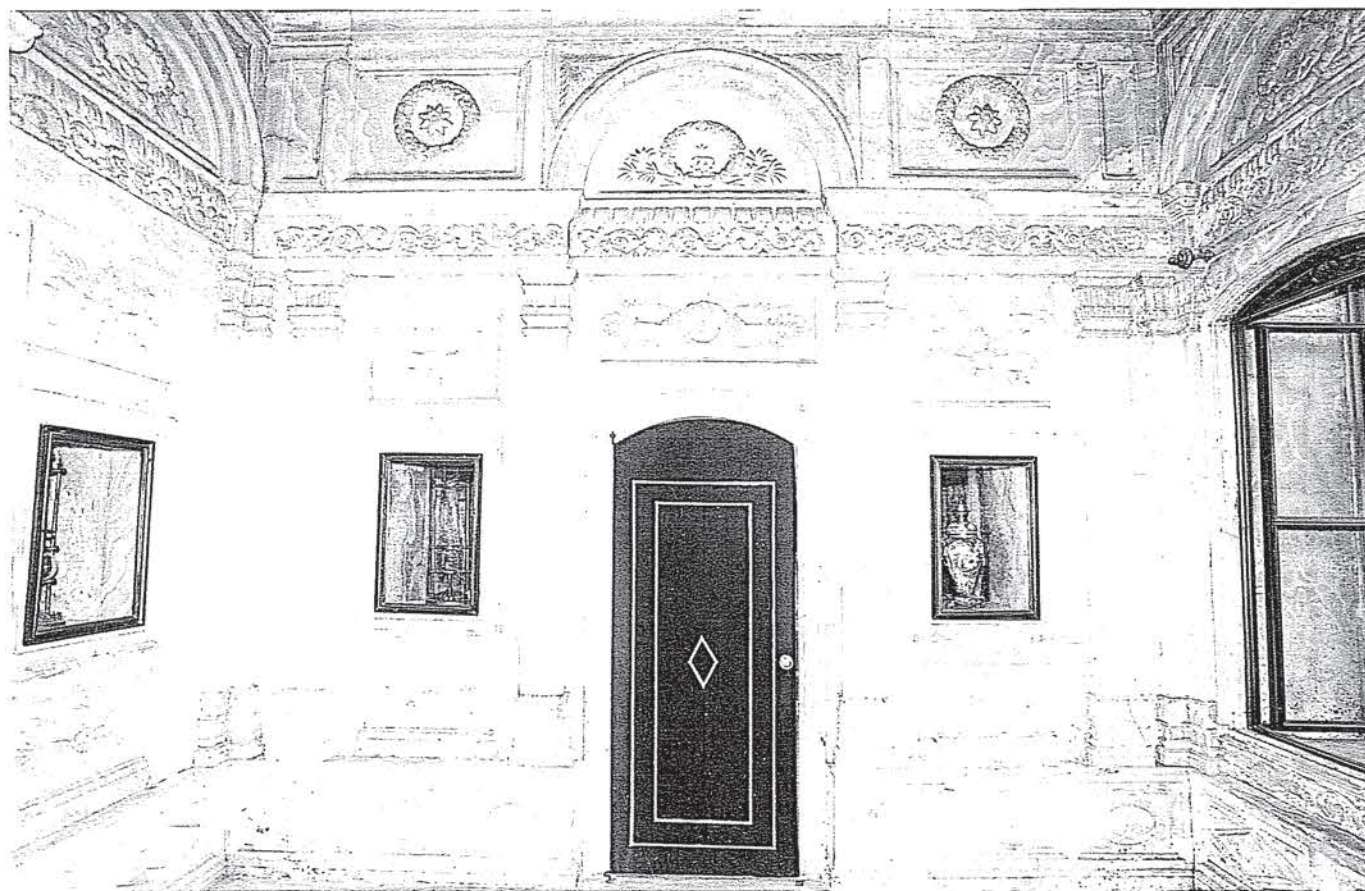
Harem'de geleneksel Türk evine uyan bir özellik de kara tarafına bir kanat gibi dönen kısmında tepe pencerelerinin yerini tutan üst pencerelerin bulunuşudur.

Sarayın genel olarak döşenme tarzı, büyük bir kısmı Avrupa'dan getirtilmiş olan masha ve diğer eşyaların yanında koltuk-kanepeler ve iskemle gibi oturma elemanları, karyolalar, çoğu Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden getirtilmiş çini sobaları ile tamamen Batı tarzında gibi görünmektedir. Günlük yaşantıda sedir ve minder terkedilmemiş kullanılmaya devam edilmiştir. Harem'in birçok odasında hala yığınlarla minderlerin bulunuşu da bunu göstermeye yeterlidir. Ayrıca Sarayda gündelik yaşantıyı anlatan kaynaklar da sedir ve minderde oturma geleneğinin kesintisiz olarak devam ettiğini ortaya koymaktadır. Nitekim Uşaklıgil bir nikâh anlatırken şöyle demektedir:

“... Nikâh Dolmabahçe'nin büyük salonunda yapıldı. Hünkâr'ın bir kanepede, diğer zevat

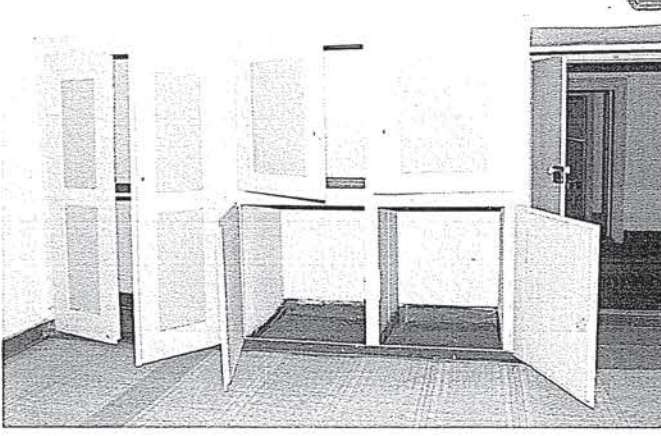


20

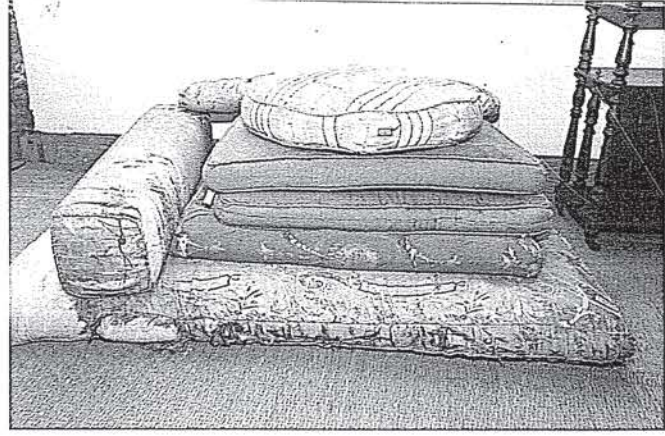


21

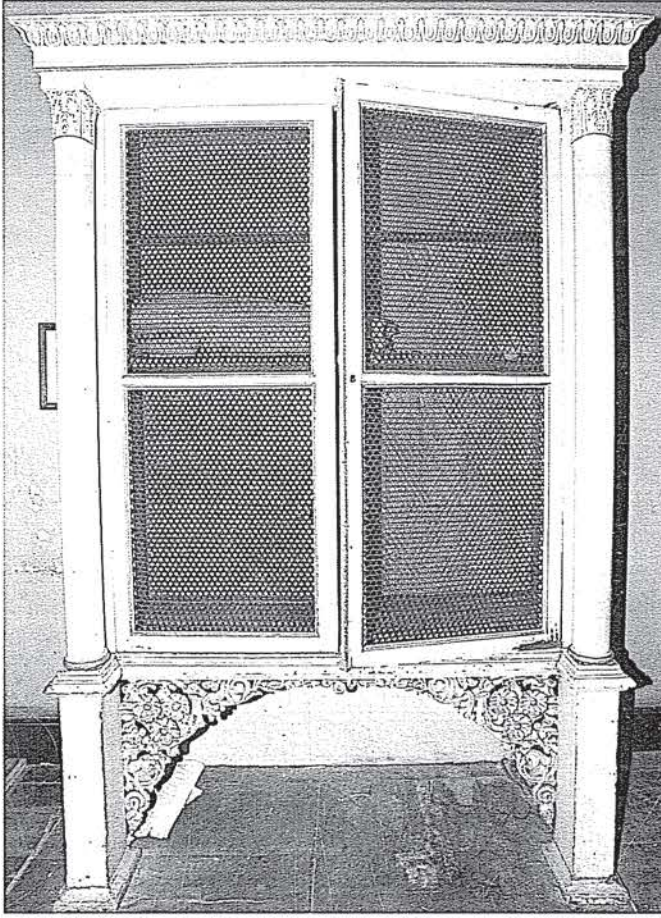
22



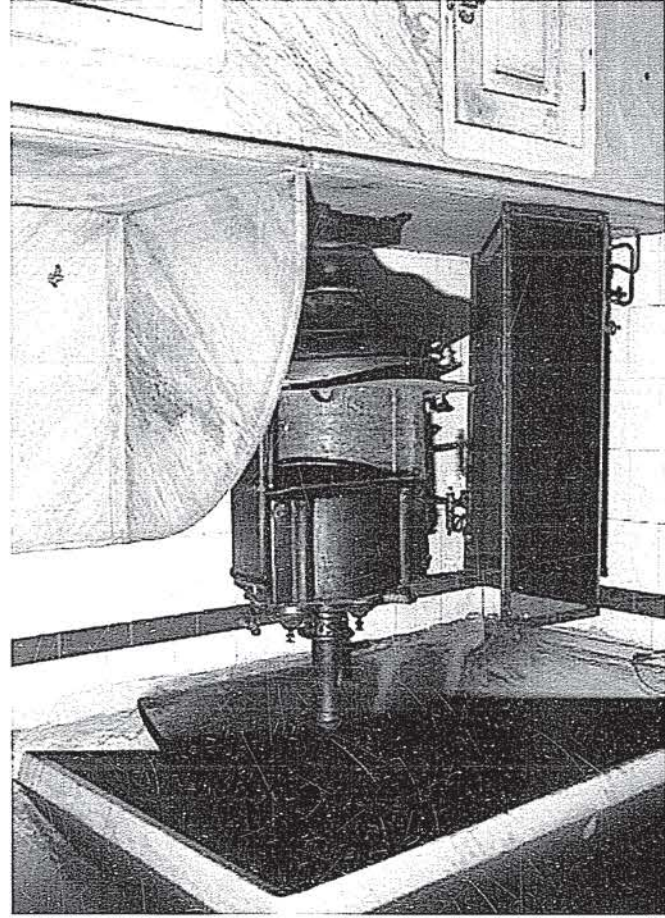
23



24



25



22 Musandra dolapları.

23 Harem'den minderler.

24 Tel dolap.

25 Kahve ocağı.

ve bunların başında hanedandan davet edilmiş bulunanlar, yerde ipek minderler üzerinde diz çökerek oturmuş bulunurlardı...”.

Avrupa’da oryantalist akımın getirdikleri arasında bulunan ve sofa diye adlandırılan sedirler, gerçi birçok Batı süsleme elemanları ile oldukça yabancılaştırılmış ise de geleneksel oturma şekline uygun olduğu için sevilerek kullanılmışlardır. Bunların kullanılış şekillerini gene Uşaklıgil’in sözlerinden öğreniyoruz:

“... geniş ve alçak bir sedirin kenarına oturdum. Bu sedir Sarayın bağdaş kurularak oturmaya alışık adamlarına mahsustu. Ben bittabi pantolonumun çizgilerini koruyarak onları taklid edemezdim.”¹⁵

“Hususiyle Ramazan’da küçük yazı odasının bir tarafındaki Şark üsulunde sedire diz çökmüş yahut bağdaş kurmuş, Kur’an okuyor...”¹⁶ diyerek Sultan Reşad’tan bahseder. Bir başka yerde gene “...Huzur dersleri de iki tarafa bakan odanın sofasında olurdu. Hünkâr deniz tarafındaki kanepenin üzerine yerleştirilmiş mindercikte sabırlı sabırlı otururdu. İki tarafında mabeyn erkânı ve memuriniyle bendelere mahsus ipek minderler sıralanmış olurdu...”¹⁷

Mabeyn döşemesi, gerçekten Avrupa saraylarını kısındıracak güzellikte zengin desenli, son derece ince işçilik gösteren parkelerle kaplıdır. Hareme doğru gidildikçe bunlar azalır ve yerini sadece halı alır. Topkapı Sarayı'nda döşemeler yerine göre desenli, kaliteli Hint hasırları ve onların üzerine serilen halılarla kaplı idi. Burada hasır kaplamalar ve Topkapı Sarayı'nda koğuşlardaki benzer dolaplara, Harem'in üst katındaki, hizmetlilere ayrılmış musandra bölümlerinde rastlıyoruz.

Batı modasını izleyerek saraya getirilen ve kullanılan karyolalar da eski Türk geleneklerinin artık ortadan kalktığı gibi yanlış bir izlenim verebilirler, ancak hatıratlardan öğrendiğimize göre Harem'de odaların sadece bir iki kişi tarafından değil, daha çok kadın tarafından paylaşıldığı ve hizmet ile görevli olanların gündüzleri yüklüklerin yerini almış duvardaki gömme dolaplara kaldırılan yer şiltelerinde yatıklarını öğreniyoruz. Saraydaki yemek masaları için de durum farklı değildir.¹⁸ Bilhassa ziyaretlerde kullanılan yemek masasının yanında tabla usulünün yaşadığını biliyoruz.¹⁹ Ancak Sultan Resad zamanında bilhassa sarayda çalışanlar için tabldot usulü ve bir arada masada yemek yeme usulünün getirildiğini ve böylece israfın önüne geçilmeye çalışıldığını görmekteyiz.²⁰ Bundan önce saray mutfaklarında hazırlanan yiyeceklerden, yemekten sonra artanlar, kendilerine şahsi kazanç sağlayan tablacılar tarafından Beşiktaş halkına satıldığından, o zamanı yaşayanlar Beşiktaş'ta mutfakların kullanılmadığını ve bacaların tütmediğinden söz ederler.

Dolmabahçe Sarayı'nda kahve ocakları hem eski Türk saray geleneğini hem de eski Türk kahve kültürünü kesintisiz olarak devam ettirmişlerdir. Büyük Saray'dan oldukça uzakta olan mutfığa gitmeden, çabuk hazırlanıp servis yapılabilmesi için her dairenin hemen yakınında bulunan kahve ocakları, yükseklik ve boyutları ile değişmeden devam etmişlerdir. 16. yüzyıl örneklerini minyatürlerden tanıdığımız kahve ocaklarıyla, Dolmabahçe'de hala kıyıda köşede kalmış kahve ocakları arasında hemen hemen hiçbir fark yoktur.²¹ Topkapı Sarayı'nda Zülüflü Baltacılar Koğuşu'ndaki kahve ocağı, bunların yanında pek küçük boyutta kalır.²² Dairelerin hemen yakınlarında bulunan, içinde bazı yiyeceklerin tel dolaplarında saklandığı, küplerdeki sularla şerbetlerin hazırlandığı, birçok Türk evinde rastlananlardan farklı değildir.

Batı müziği yanında Türk müziğinin çalınıp dinlendiği, Batı kültürü ile Doğu kültürünün birlikte yaşandığı, Batı mobilyasının yanında geleneksel eşyanın kullanıldığı Dolmabahçe Sarayı,²³ dikkatlice incelendiğinde, Batı görünüşlü ama bütün köklü geleneklerini yaşatmayı sürdüren bir saraydır ve Türk yaşam biçimine uygun karakteristiklere sahiptir.

DİPNOTLAR

- 1 Yıllar önce Dolmabahçe Sarayı üzerine yapılan bir sempozyum için hazırlanmış ve yayınlamış olduğum makaleyi gözden geçirirken, araştırmamı yeniden değerlendirmek gereğini duydum.
- 2 Feryal İrez, *Mobilya Sanatı ve 19. yüzyıl Osmanlı Saray Mobilyası*, İstanbul: 1984, s. 265-268; T. Gautier, *İstanbul*, İstanbul:1972, s. 265-268.
- 3 Gül İrepoğlu, "Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kütüphanesindeki Batılı Kaynaklar Üzerinde Düşünceler", *Topkapı*



26 Pierre-Desire Guillemet'nin tombekî için ateş taşıyan saraylı kadın tablosu, tuval üzeri yağlıboya, Milli Saraylar Resim koleksiyonu.

- Saray Müzesi Yıllık*, S. 1, (1986), s. 56-73; Refik Ahmet, *İstanbul Nasıl Eğleniyordu*, İstanbul: 1927, s. 110.
- 4 Emel Esin, “Ordu Saray Mimarisi’nin Onbeşinci Asırdan Önceki Devri”, *Milli Saraylar Sempozyumu*, İstanbul: 1985, s. 22.
- 5 Halit Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, İstanbul: 1965, s. 43.
- 6 Haluk Şehsuvaroğlu, *Tarihi Odaılar*, İstanbul: 1954, s. 117.
- 7 Uşaklıgil, *age*, s. 86.
- 8 Esin, *age*, s. 26.
- 9 Esin, *age*, s. 26.
- 10 Uşaklıgil, *age*, s. 1.
- 11 Tayyip Gökbilgin, “Dolmabahçe Sarayı”, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: 1961, s. 74.
- 12 Şehsuvaroğlu, *age*, s. 122.
- 13 Uşaklıgil, *age*, s. 225.
- 14 Ayşe Osmanoğlu, *Babam Abdülhamid*, İstanbul: 1960, s. 90-91.
- 15 Uşaklıgil, *age*, s. 7.
- 16 Uşaklıgil, *age*, s. 227.
- 17 Uşaklıgil, *age*, s. 230.
- 18 Uşaklıgil, *age*, s. 194 .
- 19 Uşaklıgil, *age*, s. 51-52, 144-145; Ali Rıza, (Sadeleştirerek Nakleden Şevket Rado), “Saray Hayatında Kadınlar”, *Hayat Mecmuası*, S. 15, (1973), s. 26-32.
- 20 Uşaklıgil, *age*, s. 25-26; Lütfi Simavi, *Osmanlı Sarayının Son Günleri*, İstanbul: 1967, s. 42-43.
- 21 Topkapı Sarayı Kütüphanesi’nde H.1344 numarada kayıtlı bulunan III. Murad Surnamesi’de kahveciler esnafının tekerlekler üzerinde düğün şenliklerinin yapıldığı Atmeydanı’na getirdikleri kahvehanedeki kahve ocağı ile Dublin Chester Beatty Kütüphanesi’ndeki bir albümde bulunan kahvehane sahnesindeki benzerliğı ortaya koyar. V. Minorsky, *A Catalogue of the Turkish Manuscripts and Miniatures*, Dublin: 1958, s. 70, fig. 9A.
- 22 Nurhan Atasoy, “Topkapı Sarayı Zülüflü Baltacılar koğuşu”, *Birinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi Ekim 1973*, İstanbul: 1979, s. 627-650 .
- 23 Saraylarda bulunan Batı kaynaklı eşyaların Türk karakterine ve kültürüne uyumlu olmasına  zen gösterilmiştir ki uzun yıllar İstanbulda bulunan İngiliz sefaretinin Mimar Mr. Smith’in himayesinde Dolmabahçe Sarayı’nın çeşitli tefriş ve mühendislik (Gazhane) işlerde çalışan Mr. Peil 11 Temmuz 1861 tarihli Ahmet Vefik Paşa’nın mektubu bu konuda iyi bir belgedir. Bu belgeyi Sayın Netice Yıldız’a borçluyum, kendisine teşekkür ederim.